

F a 6, upptecknade av såväl Bureus själv som Aschaneus. Det är ristningen i berget nedanför klockbacken, runstenen i Borgmästarvreten och två runstenar i S:t Per. Samma fyra inskrifter finnas även omtalade i Aschaneus' »Beskrifning om Sigtuna» (F b 15).

Ytterligare en runsten finnes omtalad i *Ransakningarna*, nämligen den i S:t Olovs ruin (U 385). Ännu en har blivit känd för Hadorph under hans resa, i Mariakyrkan (U 383). — Sju runmonument i Sigtuna voro sålunda kända på 1600-talet, men endast fem finnas upptagna i *Bautil*, på tre träsnitt (B 300—302) signerade av Hadorph och Leitz: U 382, 383, 392, 393, 395. U 385 och U 396 finnas icke avbildade i *Bautil*.

Liljegren förtecknar 6 runinskrifter från Sigtuna (L 8—13), nämligen U 382, 383, 392—395. U 385 i S:t Olovs ruin kom fortfarande icke med, fastän den var omtalad i *Ransakningarna* och sålunda har varit observerad.

Under 1800-talet har en mängd runinskrifter och fragment av sådana kommit i dagen i Sigtuna, sammanlagt 11: U 379—381, 387—391, 396—398. Dit höra bl. a. de märkliga Frisagillestenarna U 379 och U 391.

1900-talets runfynd i Sigtuna ha hittills uteslutande bestått i fragment, ett större och flera mindre, som ha tillvaratagits dels i ruinerna, dels vid grundgrävning på olika ställen i staden: U 384, 386, 399—406. Härtill kommer ett antal runinskrifter på lösa fornsaker, funna i Sigtuna: en koppardosa (se O. v. Friesen i *Fornvännen* 1912, s. 1 f.), en kopparplåt, som sannolikt har tjänat som amulett (se M. Eriksson och D. O. Zetterholm i *Fornvännen* 1933, s. 129 f. och I. Lindquist, *Religiösa runtexter* 1, 1932), ytterligare två kopparbleck med runor (se A. Nordén i *VHAAkad:s Handlingar*, del 55, 1943, s. 154 f.), en träplatta med runor (se A. Nordén i *ANF* 53, 1937, s. 177 f.), en kam med två eller tre runor (Sigtuna Fornhem), ett knivskaft med runliknande tecken (Sigtuna Fornhem). Alla dessa inskrifter komma att behandlas i en senare del av detta arbete.

379. Sigtuna, Kyrkogården.

Pl. 43.

Litteratur: Brev till Riksantikvarien från C. A. Klingspor ¹⁴/₁₂ 1881 (ATA); [P. J. Lindal i] Dagens Nyheter ⁵/₇ 1882; UFT h. 11 (1883), s. CXXXVI; E. Brate, Anteckningar 1896 (ATA), Sverges runinskrifter (1922), s. 127, Svenska runristare (1925), s. 70; O. Juel, Sigtunas runstenar (i: UFT h. 26, 1908), s. 8 f.; O. v. Friesen, Ur Sigtunas äldsta historia (i: UFT h. 26, 1908), s. 13 f., Upplands runstenar (1913), s. 67; E. Floderus, Sigtuna (1941), s. 45, 91.

Äldre avbildningar: Brate foto 1896 (ATA); O. Juel foto a. a. fig. 18.

Runstenen blev funnen år 1881 vid grävning av en grav på kyrkogården, omkring 30 m. S om kyrkan. Man stötte här på en mur, som visade sig vara grunden i en byggnad, som tillhört dominikanklostret. I denna grundmur var runstenen inlagd. Den har sålunda legat på denna plats, sedan klostret byggdes på 1200-talet. Var den ursprungligen kan ha stått, är omöjligt att utröna.

Den första kända uppgiften om fyndet förekommer i ett brev till Riksantikvarien från Riksheraldikern major C. A. Klingspor, som var sekreterare i Upplands Fornminnesförening, den 14 dec. 1881: »Äfven får jag anmäla att jag af KontraktsProsten Boström i Sigtuna erfarit att vid uppkastandet af en graf å Sigtuna kyrkogård en runsten ungefär 2 alnar djupt under jorden blifvit synlig. Som årstiden nu är för långt framskriden torde ej någon åtgärd för stenens bevarande kunna vidtagas förr än på våren.» Under sommaren 1882 blev stenen upptagen och rest vid en strävpelare på kyrkans södra sida. Sedermera (före 1890) flyttades den till sin nuvarande plats, på kyrkogårdens södra sida, invid staketet. Ristningen är vänd mot kyrkan, alltså mot N.

Blågrå granit. Höjd 1,84 m., bredd 0,83 m. Upptill är ett stycke av stenen avslaget, varigenom en följd av sju runor har skadats. Likaså är stenen något skadad på h. sidan nedtill. Ytan är knottrig, full av små naturliga fördjupningar. Ristningslinjerna äro smala, något ojämna, men ganska djupt huggna. Ristningen är omsorgsfullt utförd, väl bevarad och tydlig.

Inskrift:

+ frisa : kiltar · letu · reisa · stein : þensa : eftir · þur - - - - a · sin : kup : hialbi : ant · hans : þur-
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 biurn : risti
 70 75

Frisa gildar letu reisa stein þensa æftir Þor[kil, gild]a sinn. Guð hialpi and hans. Þorbiurn risti.

»Frisernas gillebröder läto resa denna sten efter Torkel, sin gillebroder. Gud hjälpe hans ande. Torbjörn ristade.»

Till läsningen: Inskriften börjar med ett kors, som säkerligen avser att vara lodrätt-vågrätt +, om också den vågräta linjen står något snett. 3 i har en svag fördjupning på mitten, som dock säkerligen icke är huggen. 4 s är bakvänt, smalt, med kort mellanstapel. Bst i 5 a är ovanligt kort och därtill nästan vågrät; runan är därför rätt olik övriga a-runor i inskriften (t. ex. 10 a). Det kan dock icke vara något tvivel om att ristaren har avsett a, icke e. 6 k är icke stunget. Alla runorna i 1—11 **frisa : kiltar** äro tydliga och fullt säkra. 13 e är tydligt stunget, med djupt huggen, rund prick. Detsamma gäller om övriga e-runor: 17, 23, 27 och 31 e. 19 s är »svensk-norskt» s, av ung. halv runhöjd, med tydlig rund prick i ändan (»punktörnerat» s). Av liknande utseende äro 29, 47, 65 och 76 s. 21 s har däremot den vanliga formen med tre staplar; mellanstapeln är kort, och runan blir därför smal, men är rätvänd i motsats till 4 s. Toppen av 22 t är avslagen, och av bst finnes intet i behåll. Även de följande runorna längs stenens hela överstycke äro skadade i toppen, svårast de som stå längs stenens övre kant. Av övre bst i 32 f finnas endast spår kvar. Av 33 t är endast hst:s nedre del i behåll. Mellan 33 t och 35 r finnes ett snett streck, som ej når ned till ramlinjen. Det är tydligen ett i, som först överhoppats av ristaren och sedan har blivit insatt efteråt mellan de redan ristade runorna. Av 36—38 þur finnes endast nedre hälften, men runorna torde kunna anses säkra. Jfr 66—68 þur. R. 36 skulle även kunna ha varit f, r. 37 r och r. 38 u, men þur är med hänsyn till de bevarade resterna det sannolikaste. Efter 38 r följa tre stavar, som säkerligen tillhört samma ord och representera tre runor. Den första (r. 39), har sannolikt haft en bst på h. sidan, den andra (r. 40) torde ha varit i. Suppleringen 39—41 kil är sannolik. Efter r. 41 är ett tämligen stort mellanrum till nästa runstav; här torde ha stått ett sk. Det följande ordet har slutat på 46 a. Där framför finnas fyra stavar, sannolikt representerande fyra runor. Den sista av dem (r. 45) har tämligen stort avstånd från närstående runor och har förmodligen varit t. Den första (r. 42) kan ha varit k, däremot knappast f (jfr avståndet mellan 1 f och 2 r och mellan 32 f och 33 t). De bevarade runresterna passa fullständigt, såsom v. Friesen har framhållit, till kiltar. Suppleringen 36—46 þurkil · kiltar torde vara så gott som säker. Sk efter 46 a har sannolikt varit :, men den övre pricken är borta. Övre delen av hst i 50 k är borta. Den återstående delen av inskriften är väl bevarad. Bst i 71 u är rak; liksom i 15 u och 11, 16 r utgår den från ramlinjen ett par cm. t. h. om hst. Runslingan gör en tvär vändning, och hst i 71 u står på 70 i. Intet sk efter 78 i.

Brate läser ursprungligen (1906) r. 5 som e; »r. 5 torde vara e med ovanligt stor prick». Senare (1922, 1925) har han accepterat Juels och v. Friesens läsning som a. 36—46 supplerar han ursprungligen þuri bunta, 1922 þuri ... a, 1925 [þurkil kilt]a. — O. Juel anmärker om r. 36—46: »De fyra första runorna kunna dock med stor säkerhet tydas þurk, och likaså den sista: a.

Jag har därför vågat den gissningen, att här stått namnet **purkil** samt som apposition därtill ett substantiv af fem bokstäfver, slutande på **a**. Då den i flere afseenden liknande inskriften på följande sten [U 391] på motsvarande plats har ordet **felaka**, förmodade jag, att här stått samma ord under formen **felka**. Professor von Friesen har dock för mig påvisat, att denna gissning knappast kan vara riktig.» — v. Friesen: »**purkil** stämmer väl med de runrester som finnas kvar. Osäkrare är **felka**. Man kunde gissa på andra släktskaps- eller relations-substantiv såsom **bonta** eller **frenta**. Intetdera passar emellertid till runlämningarna, och Juel syntes mig till en början ha med **felka** träffat det rätta; i n:o 18 [U 391] finna vi ju på samma plats i formeln **felaka**. Någon betänklighet vållar den sammandragna skrifningen **felka**, men samma form möter oss i L 208 från Söderby i Danmarks socken. Afgörande invändning mot förslaget är att hufvudstafven till **f** i **felka** står alldeles för nära stafven för **e**... De kvarvarande run-delarna passa däremot fullständigt till **kilta**.»

1—11 **frisa:kiltar** har av v. Friesen tolkats såsom *frisa gildar* 'frisernas gillebröder'. **frisa** är gen. pl. av folknamnet fsv. *frisar*, isl. *frísir* 'friser, invånare i Frisland' och **kiltar gildar** nom, pl. av ett runsvenskt *gildi*, m. 'gillemedlem, gillebroder'. Det är detta ord, i sg. ack. **kilta gilda**, som säkerligen skall suppleras vid runorna 42—46 - - - - **a**. Uttrycket **frisa:kiltar** förekommer i ännu en Sigtuna-inskrift (U 391), ordet *gildi* dessutom i en östgötsk inskrift, Ög 64 Bjälbo: **aft+krib kiltar+sin** »efter Grep, sin gillebroder». Fno. *gildi*, m. är belagt i stadgan för ett S:t Olavsgille i Gulatingslagen (NGL 5, s. 7 f.) och i stadgan för S:t Olavsgillet i Onarheim, Trøndelagen (ib. s. 11 f.). I den latiniserade formen *gilda* är ordet känt även från forndanska urkunder. Det synes sålunda ha varit allmänt spritt i Norden, förmodligen redan under vikingatiden. Emellertid är ordet *gildi*, m. 'gillebroder', i likhet med andra ord som röra gilleväsendet (främst ordet *gille* självt), icke en inhemsk nordisk ordbildning utan lånat från västgermanska språk.

Gilleväsendet spelar som bekant en viktig roll bland germanska folk i Nord- och Mellan-europa under vikingatiden och medeltiden. Gillena voro sammanslutningar för inbördes skydd och bistånd; medlemmarna voro med ed förbundna att som bröder hjälpa varandra i nöd och svårigheter. Tidigast möta oss gillena vid slutet av 700-talet i det frankiska riket. År 779 utfärdade Karl den store förbud mot *gildonia*, i den mån de voro edsvurna förbund; sällskap för allmoseutdelning och hjälp vid eldsvådor och skeppsbrott finge däremot bestå.¹ Det förefaller sålunda, som om gillena vid sidan av sin primära uppgift i vissa fall kommit att spela en politisk roll. I England torde gillen, av vissa ortnamn att döma, ha funnits ungefär samtidigt²; i bevarade urkunder kunna de beläggas först senare, men då i stort antal. Gillena voro av flera olika slag; det viktigaste och sannolikt det äldsta i England var köpmannagillet, *gilda mercatoria*. Det fanns också »fredsgillen» (feng. *frīþgild*, n.) för upprätthållande av ordning och säkerhet under oroliga tider. Sådana fredsgillen ha varit i verksamhet under konung Æthelstans tid (895—940), för att förhindra stölder, efterspana stulen boskap och lämna gottgörelse åt bestulna och utplundrade, med hjälp av en gemensam kassa, som åstadkommits genom sammanskott av medlemmarna.

Om gilleväsendets uppkomst finnas olika teorier. Vissa forskare anse, att gillen ha uppstått självständigt över hela den germanska världen, sålunda även i Norden, närmast som direkta fortsättningar av hedniska blotsammanslutningar och fostbrödralag.³ Andra mena, att gillena ha

¹ *Monumenta Germaniæ Historica*, Leges I, s. 37.

² A. Bugge, *The earliest guilds of Northmen in England, Norway and Denmark* (i: *Sproglige og historiske afhandlinger* viede S. Bugges minde, 1908).

³ W. E. Wilda, *Das Gildenwesen im Mittelalter* (1831); M. Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden* (1885); K. Hegel, *Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter* (1891).

uppstått på ett trängre område och efter hand utbredd sig.¹ De språkliga fakta tala avgjort för den senare meningen.

Ordet *gildonium*, n., varmed gillena äldst betecknades i latinska urkunder, är en kollektivbildning till substantivet *gildones*, pl. 'gillebröder'. Detta återigen är latinisering av ett lågfrankiskt *gildo*, m., motsvarande feng. *gilda*, *gegilda*, m. 'a person who belongs to a guild, club or corporation, a guild-brother, a companion, fellow' (*friþgegilda* 'a member of a peace-guild'). I kung Alfreds lagar förekommer feng. (pl.) *gegildan* med betydelsen 'män som deltaga i böter (för ett dråp)', egentligen 'män som tillsammans erlagga en betalning (*gield*)'. I denna användning återspeglas säkerligen ordets ursprungliga betydelse. Personbeteckningen feng. *gilda*, *gegilda* (< *(ge-)geldian-) är en normal bildning på substantivet feng. *gield* (*gyld*, *gild*), fht. *gelt*, n. (urg. **gelda*), på samma sätt som t. ex. feng. *dēma*, m. 'domare' till *dōm* 'dom', *cempa*, m. 'krigare' till comp 'strid', *seytta*, m. 'skytt' till *scot* 'skott'.²

Grundordet feng. *gield*, fht. *gelt*, got. *gild*, isl. *giald*, fsv. *giäld*, n. (urg. **gelda*-) betyder 'betalning, ersättning; det som man betalar (ty. *Geld*); det man bör betala, gäld'. Det är detta ord, som hos friser, franker och anglosaxar har blivit namn på deras sammanslutningar, m. a. o. fått betydelsen 'gille'. Feng. *gield* betyder sålunda även 'a guild (societas, fraternitas)'. »*Gield* 'ersättningen' har blivit den korta och träffande beteckningen för själva föreningen, alldeles som vi tala om »självhjälpen», då vi mena självhjälpsföreningen» (v. Friesen).³

Frisiska och saxiska köpmän, som handlade på de nordiska länderna, ha för dessa riskfyllda företag varit organiserade i gillen. Och till de faktorier, som de upprättade i Hedeby, Birka, Sigtuna och andra handelsplatser, ha de medfört denna organisation. Å andra sidan ha också nordiska köpmän i Dorestad och andra flandriska städer, i London och York och andra engelska städer lärt känna den nya formen för kommersiellt samarbete. Den var fastare och mera effektiv än nordbornas *felag*, och den passade bättre för livet på de tätare bebyggda handelsplatser, som nu började uppstå även i Norden. Bröderna i gillet voro med ed förbundna med varandra, såsom fostbröder eller *felagar*. De samlades till gästabud och dryckeslag, och deras företag stodo under helgonens beskydd. Allt detta har säkerligen starkt tilltalat de mottagliga nordbornas sinnen. Snart har gillväsendet efter västgermanska förebilder införts i Skandinavien. Det första torde ha varit, att de främmande köpmännen i Birka och Hedeby ha bildat gillen för inbördes bistånd och hjälp. Efter hand ha nordbor med samma intressen upptagits i dylika sammanslutningar,

¹ A. Bugge, *The earliest guilds of Northmen in England, Norway and Denmark* (i: *Sprogliche og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde*, 1908, s. 197 f.), *Altschwedische Gilden* (i: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 11, 1913, s. 129 f.), *Norges historie* 2:1 (1915), s. 319, *En Björkö i Sydrusland?* (i: *NoB* 6, 1918, s. 77 f.); O. v. Friesen, *Ur Sigtunas äldsta historia* (i: *UFT* 26, 1908, s. 11 f.), *Bjälbostenen i Östergötland* (i: *Fornvännen* 1911, s. 113 f.); M. Cahen, *Études sur le vocabulaire religieux* (1921), s. 15, 59 f. — Enligt v. Friesen ha gillena »för sin uppkomst att tacka en sammansmältning av nordisk-hednisk vikingakultur med kristen anglosaxisk». A. Bugge framhåller däremot, att gillena ha uppstått på ett område (kring nedre Rhen), där germanerna alltsedan de första århundradena av vår tideräkning ha stått under romerskt inflytande: »dass in irgendeiner Weise ein Zusammenhang zwischen den kaufmännischen Genossenschaften des Altertums und den mittelalterlichen Kaufmannsgilden besteht, ist doch wahrscheinlich... Man versteht es nicht leicht, warum die Germanen eine so eigentümliche Institution, wie die Kaufmannsgilde, neu erfunden haben, wenn dieselbe, obschon unter einem anderen Namen, schon im Altertum existierte... Im Laufe der Jahrhunderte haben aber germanische Institutionen wie die Schwurbrüderschaft und die Tempelgelage das Gildewesen geprägt und die Gilden umgebildet. Dadurch erklärt sich der grosse Unterschied zwischen den römischen Kollegien und den germanischen Gilden.»

² O. v. Friesen i *Fornvännen* 1911, s. 123; F. Kluge, *Nominale Stammbildungslehre* (2. Aufl.) (1889) § 13. M. Cahen (a. a. s. 61) uppfattar däremot lat. *gildo*, feng. *gilda*, m., runsv. *gildi*, m. såsom ett nomen agentis till verbet **geldan* (isl. *gjalda*), sålunda med grundbetydelsen 'celui qui paie; membre cotisant'.

³ Jfr även M. Cahen a. a. s. 61 f.: »La guilde était une sorte de banque coopérative; par des apports individuels, le groupe se constituait un capital, destiné à faciliter les opérations commerciales... De plus, la guilde offrait à ses membres une assurance contre les risques de toutes sortes qui pouvaient menacer leurs personnes, leurs marchandises, leurs bateaux... Du sens étymologique ainsi posé le sens de 'société' se déduit tout naturellement.»

vilka sålunda blevo blandade gillen. Vid sidan därav ha nordiska köpmän bildat sina egna gillen. Med saken ha nordborna lånat även orden, hela den terminologi som hörde till gilleväsendet. De ha därvid återgivit feng. *giöld*, ffris. *jeld* med nordiskt *gildi*, n. Detta ord, isl. fno. *gildi*, fsv. *gilde*, urn. **geldia*- (eller möjligen **ge-geldia*-), är formellt en avledning med ia-suffix på substantivet **gelda*- (isl. *giald*, feng. *giöld*); det har i huvudsak haft samma betydelse som grundordet, sålunda 'betalning, ersättning, skadestånd, böter' (jfr Vsp 23, Háv 145). Liksom andra neutrala ia-stammar förekommer det särskilt i sammansättningar: fno. *bauggildi*, *nefgildi*, *þegn-gildi*, *mannsgildi* (alla dessa ord beteckna dråpsböter av olika slag)¹, *skattgildi* 'skattskyldighet', *úgildi* 'skada som icke ersättes', isl. *skuldagildi* 'betalande av skulder', fsv. *tvägilde* 'dubbel ersättning' (= *tu giöld*), *halfgilde* 'halv ersättning', *afgilde* (= *afgiöld*), *atergilde* (= *atergiöld*). Genom lån har det därjämte fått den speciella betydelsen 'gille, brödraskap' och vidare 'gästabud, dryckeslag; gillestuga'. Varför nordborna ha valt ordet *gildi*, och icke *giald*, för att återgiva västgermanskt *geld* i betydelsen 'gille', kan icke avgöras; möjligen har den kollektiva bibetydelsen i *gildi* underlättat dess användning i betydelsen 'sammanslutning av betalande män'.² Det nordiska *gildi*, n. kunde jämväl uppfattas såsom en avledning på personbeteckningen *gildi*, m., sålunda med innebörden 'samling av gillebröder, gille'.

Åtskilliga forskare, som velat hävda gilleväsendets samgermanska ursprung, ha förmodat, att det nordiska *gildi* i betydelsen 'gille' har varit ett alltigenom inhemskt ord. Man har då velat utgå från en betydelse 'sammanskott' och 'dryckeslag' som åstadkommits genom deltagarnas sammanskott'. Emellertid finnes denna betydelse icke belagd. Och det är icke heller från denna sida i gilleväsendet, som ordet *gildi* utgår. Det förefaller icke sannolikt, att ordet *gildi* skulle ha fått sin betydelse 'dryckeslag, gästabud' oberoende av det motsvarande västgermanska ordet. Denna betydelse, som i de nordiska medeltidsspråken är så allmän och vida spridd, är i själva verket sekundär i förhållande till 'gille': från 'gillesammanslutning, brödraskap' har man fått 'gillestämma, gillelag' och sedan allmänt 'dryckeslag, gästabud'. I de nordiska språken äro alla dessa betydelser inlånade. Och det är ingalunda ägnat att förvåna, att den sekundära betydelsen 'dryckeslag, gästabud' möter tidigast i litteraturen.

I den isländska skaldediktningen förekommer *gildi* i kenningar för skaldemjödets, tidigast hos Kormak: *Gauta gildi* = »Odins dryck». Det förutsätter kännedom om gillen och deras seder. Snorre använder i Håttatal uttrycket *búa ulfum gildi* i betydelsen »giva ulvarna föda, fälla många fiender». Det gästabud, som åsarna enligt Skáldskaparmál läto tillreda för havsguden Ägir, kallas av Snorre för *gildi*: *þá gengu æsir at gildi sínu* (*Edda Snorra Sturlusonar*, 1931, s. 78). Även i sagorna möter man flerstädes ordet *gildi* i den allmänna betydelsen 'gästabud'; så t. ex. i Egils saga (kap. 7). Sagoskrivarna använde i detta fall sin egen tids språkbruk om äldre förhållanden. Detsamma är fallet, då Snorre låter tröndernas talesman Ölvir á Eggiu bruka ordet *gildi* om deras dryckeslag på Olav den heliges tid (*Heimskringla: Saga Óláfs helga*, kap. 107; jfr *Flat-eyiarbók* 2, s. 184 f.). Detta är utan tvivel en anakronism.³ Emellertid är det av intresse att lägga märke till hur Snorre använder ordet. Bönderna i Tröndelagen voro misstänkta för att ha firat hedniska blot *at fornum sið*. Men Ölvir försvarar dem med att *þeir hefði engar veizlur*

¹ Jfr fht. *wergelt*, ffris. *werield*, feng. *wergild* 'dråpsböter'.

² I fornengelskan finnes även ett *gegilde*, n. med betydelsen 'membership in a guild' (Bosworth-Toller, *Supplement*).

³ Jfr M. Cahen a. a. s. 66 f.: »L'absence de guildes en Islande et leur apparition tardive en Norvège sont deux phénomènes qui expliquent clairement le développement spécial du mot *gildi* dans le Scandinave occidental. Dans ces pays où, à date ancienne, l'institution des guildes était encore inconnue, le mot a été emprunté sans la chose... L'emprunt a arraché le mot aux groupes spéciaux qui lui donnaient sa valeur technique... L'emprunt, réalisé par des gens qui n'étaient pas groupés dans des *gildi*, a mis le mot en circulation dans la langue commune, l'a dépouillé du sens étroit qu'il gardait dans un vocabulaire fermé et lui a conféré la valeur générale de *drykkia*».

haft þat haust, nema gildi sín eða hvirfingsdrykkiur, en sumir vinaboð. Gildi står sålunda här i direkt motsats till hedniska blotfester. Enligt Snorre ha gillen funnits i Norge från konung Olav Kyrres tid (1066—93). Det säges om honom, att han lét setia Mikla gildi i Níðarósi ok mǫrg ginnur i kaupstöðum, en áðr váru þar hvirfingsdrykkiur (*Heimskringla: Saga Óláfs kyrra*, kap. 2).¹

Gillena voro kristna, då de introducerades i Norden. Det finns i deras terminologi intet, som tyder på samband med hednisk offerkult. I västgermanska språk har visserligen ordet *geld* (fs. *geld*, feng. *gield*) även betydelsen 'offer, sacrificium (till Gud eller till hedniska gudar); gudsdyrkan, gudstjänst', liksom verbet feng. *gielðan* även betyder 'tjäna, dyrka (en gud)'. Men det är tydligt, att det icke är denna användning av ordet, som närmast ligger till grund för betydelsen 'gille', utan denna utgår från grundbetydelsen 'det som man ger (i ersättning, som böter, som bidrag o. s. v.)'.

Om också gillena utgjorde en ny form för samarbete och intressegemenskap, kunde de på många sätt knyta an till likartade företeelser i Norden. I Gutasagan omtalas, att *sméri þing hafðu mindri blotan með fleþi, mati oc mungati, sum haita suþnautar, þi et þair suþu allir saman*. Liknande förhållanden funnos enligt Snorre på Håkon den godes tid bland norska bönder i Trøndelagen: *þat var forn siðr, þá er blót skyldi vera, at allir bændr skyldu þar koma, sem hof var, ok flytia þannug fong sín, þau er þeir skyldu hafa, meðan veizlan stóð. At veizlu þeirri skyldu allir menn ǫl eiga. Þar var ok drepinn allz konar smali ok svá hross* (*Heimskringla: Saga Hákonar góða*, kap. 14). Det har sålunda otvivelaktigt funnits hedniska blotsamfund, knutna till bygderna, men de ha aldrig, så vitt vi av källorna kunna döma, kallats för *gildi*; icke heller har runsv. *gildar* 'gillebröder' någonsin brukats med samma innebörd som fgotn. *suþnautar*.²

Men också de mera väsentliga sidorna i gilleväsendet ha haft vissa motsvarigheter på nordisk mark. v. Friesen har erinrat om att vikingalagen voro organiserade såsom brödraskap, ej blott till namnet, utan även till gagnet. Ett sådant brödraskap utgjorde jomsvikingarna, vilkas organisation finnes utförligt skildrad i källorna.³ Efter deras förebild organiserade Knut den store sin berömda krigarkår, kallad tinglidet eller tingmannalidet. Medlemmarna kallades *hūs-carlas* 'huskarlar, hirdmän'. Tingmannalidet var icke något gille; men skillnaden mellan ett sådant krigarsamfund med inbördes förpliktelser och ett gille har sannolikt icke varit särdeles stor. Huskarlarna i en hövdings hird synas även ha varit förbundna med varandra såsom bröder. v. Friesen hänvisar särskilt till runinskrifterna på Hällestad- och Turinge-stenarna (DR 285 och Sö 328).

För handel och andra ekonomiska företag funnos *félag*; ordet betyder 'sammanskott av pengar eller annan egendom för ett gemensamt företag, så att man delar vinst och förlust med varandra (jfr isl. *leggja fé saman*); gemenskap, bolag'. Att också den ekonomiska intressegemenskapen medförde starka band mellan *félagar* (de genom ett *félag* förbundna), framgår klart av detta ords användning och betydelseutveckling. Från *félagi*, m., 'bolagsman, kamrat' är steget icke långt till *föstbróðir*. Att dräpa sin *félagi* betraktades såsom ett nidingssverk (L 208 Söderby, Danmarks sn). Särskilt vid utrustning och befraktning av ett skepp uppkommo tidigt former av bolagsbildning.

På ön Berezan i Dnjepr-mynningen har man funnit en gravsten med en svensk, snarast gotländsk, runinskrift: **krani : kerpi : half : þisi : iftir : kal : fi : laka : sin**, d. v. s. *Grani gærði hvalf þessi*

¹ Det »stora gillet» (*Mikla gildi*) i Nidaros omtalas redan i Ágrips korta berättelse om Olav Kyrre (*Ágrip*, Kap. 37). — Om norska ortnamn sammansatta med *gildi* som förled se M. Cahen a. a. s. 226 med där cit. litt.

² Annorlunda O. A. Johnsen, *Gildevæsendet i Norge i middelalderen* (i: [Norsk] *Historisk Tidsskrift* 5: 5, 1920 —24).

³ *Jomsvikinga saga*, utg. av C. af Petersens (1882), kap. 14, s. 63 f. — Jfr även R. Ekblom i *Archives d'Études Orientales* 11, s. 39 f.

æftir Karl, felaga sinn »Grane gjorde denna grav efter Karl, sin bolagsman».¹ Grane och Karl ha varit handelsmän i *félag* med varandra. De ha tillsammans bestritt kostnaderna för företaget och delat vinsten.

Ordet *félagi*, m. är för övrigt icke vanligt i svenska runinskrifter. Det förekommer två gånger i Uppland (U 391, L 208 Söderby, Danmarks sn), en gång i Södermanland (Sö 292), en gång i Västergötland (Vg 182).² Däremot träffas det påfallande ofta i Danmark, särskilt i Skåne:

Sönderjylland: DR 1 Haddeby.

Jylland: DR 66 Århus, 68 Århus, 125 Dalbyover, 127 Hobro.

Skåne: DR 262 Fosie, 270 Skivarp, 279 Sjörup, 316 N. Nöbbelöv (skadad), 318 Håstad, 321 V. Karaby, 329 Gårdstånga, 330 Gårdstånga, 339 St. Köpinge.

Det är sålunda ganska vanligt i Danmark under vikingatiden, att en kamrat (eller kamrater) reser runsten till minne av en kamrat (eller kamrater).³ Ofta tillägges den döde det hedrande epitetet *dræng goðan* (262 *æftir : tuark : filaka : sin : trik : kupan*, 339 *uft : aba : filaka : sin : trik : kupan*) eller *harða goðan dræng* (68 *æftir : asur : saksa : filaka : sin : harpa : kupan : trik*, 127 *aufli : karl : hin : kuþaa : felaka : sin : harpa : kuþaan : trek*⁴); jfr även Haddeby-stenens *ian : han : uas : sturi : matr : tregr : harpa : kuþr*. Av flera inskrifter framgår det, att den döde har fallit i strid eller på vikingatåg: 66 *æftir : ful : fela(k) : sin : ian : uarþ . . . tuþr : þa : kunukar : barþusk*, 279 *huftir : asbiurn : sin : filaga . . . sar : flu : aki : at : ub : salum : an : ua : map : an : uabn : afþi*, 330 *aiftir . . . filaka : sin(a) : þir : trikar : uaru . . . i : uikiku*. På Åhus-stenen (DR 68) säges det om den döde, vilken de båda män, som ha rest stenen, beteckna som *filaka : sin : harpa : kupan*, att *sar : ati : skib : miþ : arnq*; det kan här givetvis vara fråga om ett handelsskepp eller ett vikingaskepp. M. Olsen har framhållit (*Danske Studier* 1906, s. 23), att bruket av ordet *felagar* på Gårdstånga-stenen (DR 330) om män som »varit i viking» vittnar om »at dette ord fortrinsvis har været brugt om fæller paa vikingetog, en opfatning, som har støtte i ordets anvendelse i den norrøne litteratur».⁵ Och i ordboken till *Danmarks Runeindskrifter* sättes ordet *felagi* i nära samband med vikingalivet. Det betyder, säges det, »fælle, om mænd, der deltager i samme vikingetog». Detta är uppenbarligen riktigt, för så vitt det angår ordets bruk i danska runinskrifter. Men lika säkert torde det vara, att ordet alltså har bibehållit sin egentliga betydelse 'bolagsman' och sitt samband med grundordet *félag*, som ännu i forndanska lagar mycket brukas i betydelsen 'egendomsgemenskap; bolag vid vars ingående bestämdes var delägares andel i egendomen' (Schlyter). Förklaringen till att ordet *felagi* i runinskrifterna har fått betydelsen 'vapenbroder' måste givetvis vara, att vikingatåget har varit organiserat såsom ett ekonomiskt företag med gemensamma insatser för byggande och utrustning av skepp, underhåll av manskap, anskaffande av vapen m. m. och med andelar i vinsten i förhållande därtill. Ändamålet med vikingafärden var oftast att *afla sér fiár*. Ett gott exempel kan hämtas från början av Egils saga. Det berättas om Kväll-Ulv, Egils farfader: *Ulfr var maðr svá mikill ok sterkr, at eigi váru hans iafningiar; en er hann var á unga aldri, lá hann í víkingu ok heriaði. Með honum var í félagskap sá maðr, er kallaðr var Berðlu-Kári . . . Þeir Ulfr áttu einn siðð báðir, ok var með þeim in kærsta vinátta*. Detta visar åtminstone tydligt uppfattningen i den senare isländska traditionen av vikingafärderna såsom *félag* och av vikingarna såsom *félagar*. Såsom A. Bugge och v. Friesen påpekat, betecknas medlemmarna i ett vikingalag även såsom bröder. På Hällestad-stenen i Skåne

¹ T. J:son Arne, *Den svenska runstenen från ön Berezan utanför Dnjeprmyrningen* (i: *Fornvännen* 1914, s. 44 f.), *La Suède et l'Orient* (1914), s. 11, *Det stora Svitjod* (1917), s. 41, A. Bugge, *En Björkö i Sydrusland?* (i: *Namn och Bygd* 6, 1917), s. 96 f.; E. Brate, *Sverges runinskrifter* (1922), s. 70.

² Dessutom i ett par inskrifter på medeltida gravkistor (L 1638, 1640).

³ Jfr *Danmarks Runeindskrifter*, sp. 917.

⁴ Jfr den likalydande inskriften på runstenen vid Ås kyrka, Västergötland (Vg 112).

⁵ Jfr även A. Bugge, *Paavirkning fra norrøn paa vestfransk sjøret i middelalderen* (i: *Kristiania Videnskabs-selskabs Forhandlinger* 1912, Nr. 5), s. 7 f., *Altschwedische Gilden*, s. 150 f.

(DR 295—297) står: **satu : trikar : iftir : sin · brupr : stin : a : biarki.** *broðir* står här likvärdigt med *felagi*.¹

Tillsammans med ordet *felagi* i fråga om vikingafärder förekommer ofta ordet *drængr*. Den fallne vapenbrodern betecknas som *drængr goðr* eller *harða goðr drængr*. Och tillsammans kalla sig krigarföljets män på Hällestad-stenen för *drængiar*. Möjligen avser också ordet *trekian drængiar* på Haddeby-stenen (DR 1) just den vikingahär, som Torulv och Erik tillhörde: **þurif × rispi × stin × þansi × himþigi × suins × eftir × erik × filaga × sin × ias × uarp : tauþr × þa × trekian satu × um × haipa × bu.** I belysning av dessa inskrifter bör man utan tvivel se ordets användning på Bjälbo-stenen (Ög 64): **trikiar + rispu + stin + þisi + aft + krib kilta + sin.** Märkligt är, att här inga namn förekomma på runstensresarna utan i stället det kollektiva *trikiar drængiar*. Det har tydligen varit så många, som deltagit i minnesvården, att namnen icke kunde komma i fråga. Det har varit hela laget, som betecknar sig såsom *drængiar*. Säkerligen är det också här, liksom i de danska inskrifterna, fråga om ett lag av vikingar eller kanske snarare ett lag av vikingar och köpmän. Mellan sjörövertåg och köpmannafärd var under denna tid steget icke långt. Runstensresarna beteckna emellertid sin döde kamrat såsom **kilta + sin** »sin gillebroder». Ordet *gildi* m. har här trätt i stället för Hällestad-stenens *broðir* och de andra danska inskrifternas *felagi*. Grep och hans kamrater ha varit sammanslutna i ett *gildi*. Det nya ordet — och med det väl också nya former för organisationen — har ersatt det inhemska *felag*. Det finns, anmärker v. Friesen, »intet bevis för att *gilde* använts som beteckning för en samling av krigare, som sammanslutit sig för t. ex. sjöröveri. Visserligen voro gränserna mellan denna trafik och handeln under vikingatiden städse i hög grad flytande, men snarare ha de enskilda vikingafloterna varit organiserade i analogi med t. ex. jomsvikarna än som gillen. Sannolikt komma vi vårt Bjälbogilles natur närmast, om vi antaga, att det var en sammanslutning av män, som jämte det fäderneärvda jordbruket drev handel... Det ligger därför kanske närmast tillhands att antaga, att vi på Bjälbo-stenen råkat en organisation av män, som tillgodosågo den rika väst-östgötska slättbygdens mera lokala behov i merkantil väg: till bönderna sålde vad dessa behövde av utländska varor och av dessa köpte det de själva hade att avyttra».²

Bjälbo-stenens inskrift, som enligt v. Friesen tillhör tiden efter år 1000, »snarare efter än före år 1025», är ett vittnesbörd om att gillen ha varit kända i vårt land under vikingatiden och att de ha påverkat de sammanslutningar av handelsidkande bönder, som tidigare funnos i olika bygder. Orden *drængiar* och (ack.) *gilda* i samma inskrift synas ge vid handen, att en sammansmältning har ägt rum mellan inhemska traditioner och främmande förebilder. Det är måhända icke någon tillfällighet, att vi — såsom v. Friesen påpekar — möta dessa förhållanden på en plats, i vars närhet senare en huvudort för handeln i västra Östergötland uppstod. Av liknande art ha väl de norska bondegillen varit, i Gulatingslagen och i Onarheim på Tysnesön i Hordaland, som vi känna genom bevarade gillestadgar (NGL 5, s. 7 f.). Medlemmarna synas ha varit på samma gång sjömän, handelsmän och jordbrukare. Men det är först med handelns koncentration till städer, som de verkliga förutsättningarna skapas för ett gilleväsen efter västeuropeiska förebilder.

De båda Sigtuna-inskrifterna U 379 och U 391 överensstämma på en viktig punkt med Bjälbo-stenen: som subjekt i minnesformeln står ett pluralt substantiv, icke personnamn. Mot Bjälbo-stenens *drængiar ræispu stæin þennsi* ... svarar Sigtuna-stenarnas *frisa gildar letu ræisa stæin þennsa* ... och *frisa gildar letu rista runar þessar* ... Det är i själva verket något högst

¹ Om den nordiska handeln under forntiden se bl. a. K. Lehmann, *Altnordische und hansische Handelsgesellschaften* (i: *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht*, 62, s. 295 f.).

² A. Schück (*Studier rörande det svenska statsväsendets uppkomst*, s. 253 f.) finner, att »v. Friesens uppfattning av Skenningegilletts karaktär är icke osannolik», men han anser det »icke otänkbart, att vi i Bjälbo-stenen ha att se ett minne av ett hedniskt gille i Skenningebygden».

ovanligt, att en inskrift av detta slag icke börjar med namnet (eller namnen) på den (eller dem), som ha föranstaltat minnesvården. I regeln är det ju nära anhöriga, som omtala, att de ha låtit resa stenen eller rista runorna. I dessa tre inskrifter står i stället ett appellativum i plural, angivande kamraterna i gillet.¹ I viss mån kan man jämföra med Hällestad-stenens **askil : sati : stin : pansil . . . satu : trikar : iftir : sin : brupr . . .** och Turinge-stenens **ketil : auk + biorn + pair + raistu + stain + pina + at + pourstain : fapur + sin + anuntr + at + brupur + sin + auk : huskarlar + hifir + iafna . . .** I U 379 beteckna gillebröderna den döde såsom *gilda sinn*, i U 391 såsom *felaga Sloða*. Vi finna här ett nytt fall av parallellism mellan *gildi*, m. 'gillebroder' och *felagi*, m., mellan *gildi*, n. 'gille' och *felag*, n.

Liktydiga voro orden *gildi* och *felagi* ingalunda. Det framgår tydligt av Sigtuna-inskrifterna. *Frisa gildar* beteckna i U 391 den döde *Alboð* icke såsom *gilda sinn* eller *gilda Sloða*, utan såsom *felaga Sloða*. Det är riktigt, som A. Schück säger², att om *Alboð* »utsäges alltså icke, att han var gillebroder. »Han kan ha varit en frisisk köpman, som har ingått bolag med en medlem av frisagillet i Sigtuna, Slode, följt denne dit och där avlidit. Formellt sett är detta ostridligen möjligt. Det rimliga torde likvisst vara, att *Sloði* och *Alboð* ha utgjort ett *felag*, ett handelsbolag, inom gillet och att sålunda *frisa gildar* ha låtit utföra inskriften till minne av en gillebroder.³

Att av gilleväsendets terminologi endast personbeteckningen *gildi*, m. 'gillebroder' möter i runinskrifterna, sammanhänger givetvis med dessa urkunders art. Det förhåller sig på samma sätt med ordet *felagi*, m., vilket, såsom ovan nämnts, är rikligt belagt, särskilt i danska urkunder. Däremot förekommer grundordet *felag* ingestädes i runlitteraturen.

Personbeteckningen *frisa gildar* förutsätter emellertid ett *frisa gildi* »frisernas gille». Formellt är *frisa*, såsom nämnt, otvivelaktigt en genitiv av folknamnet *frisar* (eller *frisir*) 'friser'. Men vad menades då med ett *frisa gildi*?

Enligt v. Friesen avses »ett av friser bestående eller åtminstone av friser ursprungligen stiftat och för friser avsett gille». De i inskrifterna förekommande personnamnen ge närmare besked om gillet sammansättning. *Porkill* och *Sloði* äro genuint svenska namn, *Alboð* är däremot ett icke-nordiskt namn, sannolikt frisiskt. Såväl svenskar som i Sigtuna bofasta köpmän (och eventuellt hantverkare) av frisisk börd ha varit medlemmar av gillet. I varje fall har detta antagit svenska seder, vilket framgår därav, att man över avlidna gillebröder låter utföra runristningar i svenskt språk. »Det är ganska osannolikt, att främlingar gjort sig mödan att efter seden i ett främmande land för främmande och ovidkommande människor hugfästa sina dödas minne.»

H. Schück⁴ finner det visserligen naturligast att fatta *frisa gildar* såsom en förening av i Sigtuna bosatta friser. »Men en möjlighet synes också vara, att frisernas gille — i analogi med Gotlandsfararnas gille — bestått av Sigtunabor, som idkat handel på Frisland.» Som skäl för en dylik uppfattning åberopar Schück dels inskrifternas svenska avfattning, dels gillebrödernas svenska namn. Såsom ovan har framhållits, kan det visserligen icke med fullkomlig säkerhet avgöras, huruvida *Alboð* har varit en medlem av gillet. Men detta förefaller dock vara den naturligaste tolkningen. Med »Gotlandsfararnas gille» åsyftar Schück förmodligen, såsom A. Bugge har påpekat (*Altschwedische Gilden*, s. 131 not 3), ett uttryck i ett brev från konung Valdemar I

¹ A. Schück (a. a., s. 355 not 1) finner det sannolikt, att dessa tre inskrifter ha utförts »över gillebröder, som saknade nära anförvanter i bygden, varför gillet övertagit familjens skyldigheter».

² A. Schück a. a. s. 120 not 2.

³ Jfr O. v. Friesen i *UFT* h. 32 (1917), s. 366: »Gillet var nämligen en sammanslutning till gemensamt skydd och gemensam trevnad, men icke ett handelsbolag. Inom gillet funnos säkerligen medlemmar av en hel del olika kompanier, liksom det i Sigtuna fanns föreningar för gemensamma affärer (bolag, kompanier) utanför frisagillet.»

⁴ H. Schück, *Birka* (1910), s. 19 f.; jfr även *Svenska folkets historia* 1:1 (1914), s. 260.

omkr. 1177 till »universis in Gutlandiam transeuntibus» vari han stadfäster deras gille.¹ Det är omöjligt att avgöra, vilket nordiskt uttryck som ligger till grund för detta latinska »universis in Gutlandiam transeuntibus». Snarare torde det dock vara ett *Gotlandsfara gildi* än ett *guta gildi*.² Men endast ett *guta gildi* i betydelsen 'gotlandsfararnas gille' skulle vara en direkt svarighet till *frisa gildi* i Sigtuna. Språkligt sett kan man svårigen tänka sig, att förleden i *frisa gildar* skulle kunna betyda 'frislandsfararna', d. v. s. svenskar som handla på Frisland.³

Frisa gildi i Sigtuna synes följaktligen på inskrifternas tid ha varit ett blandat gille, med både svenskar och friser som medlemmar. Sannolikt hade detta gille då bestått en avsevärd tid och hunnit undergå stora förändringar. Den frisiska handeln hade i slutet av 1000-talet redan sett sin bästa tid. Det var ättlingar av inflyttade friser, försvenskade till sed och namn, som numera till stor del utgjorde frisagillet medlemmar.⁴

Frisa gildi i Sigtuna har varit kristet. Det framgår av de kristna böneformlerna i inskrifterna: *Guð hialpi and hans* (U 379) och *Kristr hinn hælgi hialpi and hans* (U 391). I och för sig är detta icke annat än man kan vänta vid denna tid och på denna plats, som väl alltifrån början har haft en rent kristen befolkning.

De båda frisagille-stenarna U 379 och 391 äro utförda av samme ristare. De äro så lika i utförandet och i en mängd detaljer, att ingen tvekan skulle kunna råda därom, även om de ej hade varit signerade. Ristaren har emellertid på båda angivit sitt namn: *Þorbiörn risti*. Den ena är en rest sten, den andra ett jordfast stenblock; därav beror olikheten i formulering: *letu ræisa stein þenna* (U 379) och [*letu rista runar*] *þessar* (U 391). Centrum i ristningen utgöres av ett enkelt S:t Georgskors. Det avbildar sannolikt ett hugget stenkors, rest på en grav eller ingående i ett kristet gravmonument.⁵ Från nedre korsarmen utgå ändarna av ett band, vari inskriften är avfattad. Ristaren har f. ö. avstått från all konstnärlig utsmyckning och ornamentik. Det behöver icke bero på någon principiellt ovillig inställning mot den »hedniska» runstenskonsten. Ty som konstnär är ristaren icke särdeles betydande. Kring de båda bandändarna nedanför korset har han efter runstenarnas mönster lagt smalare bandknutar. Men ringen på U 379 svävar fritt i luften och binder icke samman, och kringlan på U 391 är ytterst otymplig. Hur främmande ristaren står för stilen framgår också av de ojämnheter och underliga knyckar, som han låter sina bandlinjer göra. På U 379 har han nedtill på h. sidan icke kunnat åstadkomma en tillräckligt mjuk avrundning av runslingan; runan 71 u har därför blivit deformerad

¹ *Danmarks Gilde- og Lavskraaer fra Middelalderen*, udg. ved C. Nyrop, 1 (1899—1900), s. 3 f. Jfr A. Schück, *Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst* (1926), s. 371 f.

² Jfr *gildi Englandsfara* i Bergen i slutet av 1200-t. (NGL 3, s. 25). »På Skånemarknaden» (in *nundinis Scaniensibus*), d. v. s. i Skanör, fanns år 1264 en *Saxagilde strætø* (SD 1, s. 423). Det *saxagilde*, efter vilket denna gata blivit uppkallad, har givetvis bestått av tyska köpmän i Skanör, icke av skåningar, som drevo handel på Nordtyskland.

³ Till v. Friesen ha anslutit sig A. Bugge (*Allschwedische Gilden*) och A. Grape (*Studier över de i fornsvenskan inlänade personnamnen* 1, 1911, Inledning, s. 25), till Schück S. Tunberg (*Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning*, 1911, s. 200), E. Brate (i *UFT* h. 31, 1916, s. 277 f., *Sverges runinskrifter*, s. 127), A. Schück (a. a. s. 119 f.).

⁴ Jfr A. Bugge a. a. s. 141: »Die Gilde der Friesen in Sigtuna existierte, als die Runeninschriften über Alboþ und Þurkil eingegraben wurden, ohne Zweifel schon lange. Der Handel der Friesen war ja im 11. Jahrhundert überall im Absterben... Die friesische Gilde in Sigtuna stammte, wie ich glaube, aus dem 10., ja vielleicht schon aus dem 9. Jahrhundert... Es ist nicht ausgeschlossen, dass friesische Kaufleute die Kaufmannsgilde in den skandinavischen Norden eingeführt haben». — Om de ekonomiska och kulturella förbindelserna mellan Sverige och Frisland under vikingatiden se framför allt E. Wadstein, *Friserna och forntida handelsvägar i Norden* (1920), *Norden och Väst-europa i gammal tid* (1925).

⁵ Se t. ex. *Västergötlands Runinskrifter* pl. 22 (Häggesläd), 42 (Husaby), 43 (Lindärva) och de ristade avbildningarna på Vg 55, 79, 109.

och står med sin ena stapel på den föregående l-runan. På U 391 snörper han vid inskriftens slut ihop runslingan på ett onaturligt sätt, och de båda sista runorna ha fått sin plats utanför, i tomrummet mellan runslingans båda skänklar. Det är märkligt, att ristningar av så hög ålder och utförda på beställning av ett säkerligen förmöget köpmannagille i Sigtuna ha fått ett så pass enkelt och föga konstnärligt utförande. U 379 och U 391 äro i själva verket typiska exempel på en degenererad runstenskonst. De vittna på sitt sätt om att hela denna konst i sin blomstring var en yttring av den uppländska bondekulturen på 1000-talet. När den kom i en annan miljö, så, långt ifrån att utvecklas, förtvinade den. Det finns i Torbjörns båda Sigtunaristningar något av samma tendens som i de båda Lovö-stenarna U 50 och 51, vilka dock äro yngre och ännu mera otympligt utförda. Att U 391 i tekniskt avseende är sämre än U 379 beror tydligen på att det har varit svårare att rista på den fasta hällen med dess ganska skrovliga och ojämna yta än på den fristående stenen, vars yta därtill säkerligen har preparerats och jämnats före ristningen.

Torbjörn har i själva verket en ganska karakteristisk ristningsteknik. Han har svårt för att draga längre raka linjer; ännu svårare är det för honom att åstadkomma mjuka och avrundade båglinjer. Han hugger så att säga på kort sikt, med ojämna linjer; hans mejselhugg äro skarpa och tydliga men föga djupa och icke i botten avrundade såsom t. ex. Fots och Åsmunds. I tekniskt avseende påminner han mest om Visäte. Sigtuna-stenarnas Torbjörn kan under inga omständigheter vara identisk med den Torbjörn skald, som har ristat Hillersjö-hällen U 29, såsom Brate menar. Torbjörn skald är en fullkomligt virtuösmaässig ristare, som suveränt behärskar runristningens teknik och lekfullt behandlar dess motiv. »Det är», säger Brate, »ej underligt att finna honom i stånd att variera sirningen av sina ristningar.» Säkerligen icke, inom vissa gränser. Men att den ristare som på Hillersjö-hällen celebrerar i eleganta bandslingor, i andra verk skulle visa sig oförmögen att lägga en enkel knut på ett naturligt sätt, förefaller alldeles otänkbart. Sigtuna-ristningarna och Hillersjö-hällen äro varandra så olika som runristningar kunna vara. De förra kunna lika litet vara ungdomsverk som ålderdomsverk av mästaren till U 29. Ristningstekniken är i detta fall tillräckligt avgörande.¹ — Lika litet kan Sigtuna-ristningarnas Torbjörn vara identisk med den Torbjörn, som har ristat runstenen på Ytter Enhörna kyrkogård (Sö 190). Vi måste räkna med tre olika runristare med namnet Torbjörn.

Har Torbjörn ristat någon av de andra inskrifterna i Sigtuna? Den som i första rummet kommer i fråga, är U 385, stenen i S:t Olovs ruin. v. Friesen (*UFT* 32, s. 366) och Brate (*UFT* 32, s. 363 f.) äro ense om att attribuera den till Torbjörn. Korsets form, runorna och ortografien överensstämma. Framför allt är själva ristningstekniken densamma.

Vidare är det utan tvivel samme Torbjörn, som har ristat en sten vid S:t Pers kyrka (U 394).

Torbjörn har även varit verksam i Sigtuna-trakten. Signerad med hans namn är den tyvärr mycket defekta U 467. Brate tillskriver honom med rätta de tre icke signerade runstenarna U 457, 474 och 478. Ingen, som har undersökt dessa, kan vara tveksam om att de äro utförda av samme man. Det framgår bl. a. av korsets form och ornamentikens detaljer. Att denne ristare har varit just Torbjörn, är uppenbart på grund av den allmänna likheten med U 467, vidare också på grund av den karakteristiska ristningstekniken, bruket av skiljetecken, runornas form och ortografien. På U 474 möter samma S:t Georgskors som på de tre Sigtuna-ristningarna, men dessutom på stenens mitt ett annat kors av från bl. a. Åsmund och Visäte välkänd typ. Detta kors återkommer på U 467, 457 och 478. Torbjörn har i dessa ristningar på den uppländska landsbygden, ehuru utan större framgång, sökt anpassa sig till den traditionella runstenskonstens former. Sannolikt har han ristat även U 470. Hans verksamhetsområde synes ha

¹ Om Torbjörn skald se även S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1943, s. 309 f.

varit begränsat till Sigtuna och Ärlinghundra härad. Möjligen har han hört hemma i Sigtuna. Hans arbeten ha en utpräglad kristen karaktär. På alla hans ristningar förekommer kors. På de flesta dessutom fromma önskningar: »Gud hjälpe hans ande» (U 379, 467, 474), »Gud hjälpe hans ande och alla kristna» (U 457), »Den helge Krist hjälpe hans ande» (U 391), »Mikael tage vård om hans ande» (U 478).

Alla Torbjörns ristningar börja med ett + (eller ×). F. ö. är : (eller mera sällan ·) skilletecknet mellan orden. Runorna stå vanligen mycket tätt tillsammans, särskilt mot inskrifternas slut. Runornas former visa, att Torbjörn har varit en omsorgsfull men icke särdeles tränad runmästare. I U 391 förväxlar han 2 ggr **a** och **n**. I sitt eget namn har han uteglömt en runa (**purbiun**). På U 379 finnas två olika former av **s**-runan: $\downarrow$ (5 ggr) och $\downarrow\downarrow$ (vardera 1 g.). $\downarrow$ förekommer även på U 470. $\downarrow\downarrow$ -runan har hos Torbjörn ofta ett mycket karakteristiskt utseende. Ett par avvikande former förekomma på U 474 i ordet **reisa** och på U 478 i ordet **ikifastr**. Att på U 379 runan 71 **u** har fått en ovanlig form bestående av två raka streck, beror tydligen på den tvära krök, som runslingan där gör. Att på U 391 några runor blivit mindre väl formade (särskilt **r** i **risti**) sammanhänger säkerligen med ristningsytans ojämnhet. **u**- och **r**-runorna variera ganska mycket och äro ibland ej tydligt åtskilda; jfr särskilt på U 474 **r** i **kufriþ**. Deformerad på grund av det trånga utrymmet har på U 457 **n** blivit i ordet **kristnum**.

Torbjörn använder **r**-runan för **r**: 6—11 **kiltar**; jfr U 391 **þesar**, U 474 **iukeir**. Däremot vanligen **eftir** (dock även **eftir** U 474 och U 470). **o**-runan betecknar vanligen *o*-ljud: U 391 **alboþ**, **sloþi**, U 474 **broþur**, U 478 **bota**, men förekommer även i namnen **suarthofþi** och **onut** U 457; ovissat är, vilket ljud runan här representerar. **h**-runan brukas i **felaha** U 391 och **mihel** U 478.

Viktigt är, att Torbjörn konsekvent använder formerna **let** med **e** och **reisa** : **stein** med **ei**. Det visar klart hans samband med ristaren Visäte.

Enligt v. Friesen (*Upplands runstenar*, 1913, s. 67) bör Torbjörns verksamhet förläggas till tiden 1060—75¹, enligt Brate (*Svenska runristare*, s. 71) till 1070-talet.

380. Sigtuna, Kyrkogården.

Pl. 44.

Litteratur: O. Juel, *Sigtunas runstenar* (i: *UFT* h. 26, 1908), s. 10 (nr 19).

Äldre avbildning: O. Juel foto (a. a. fig. 19).

Stenen påträffades, då kyrkogårdsmuren, som var lagd 1796, under åren 1899 och 1900 omlades. Den står nu rest vid ett träd mitt framför huvudingången till kyrkan, 25 m. V om kyrkan.

Mörk, blågrå sten av en lös, skiffrig bergart. Höjd 0,87 m., bredd 0,54 m. Ytan är mycket ojämn och knottrig, därtill hårt vittrad. Endast en mindre del av runslingan på ristningens vänstra sida samt en del av ornamenten i mitten finnas kvar. Ristningen har ursprungligen varit djupt huggen. Det som finnes kvar är tydligt.

Inskrift:

... **s** - - **arn** : **auk** · **kus** · **li** ...

5 10

[A]*s*[bi]orn ok **kus** le[tu] ...

»Åsbjörn och **kus** läto ...»

Till läsningen: 1 **s** är säkert, även om översta delen är bortvittrad. Framför 1 **s** finnes ingen säker runa. Ytan är alltför svårt skadad av vittring. En fördjupning finnes tvärs över slingan,

¹ I *UFT* h. 26 (1909) sättes den till omkring 1075.